

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Ο ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ των ειδών δεν περιέχει σχεδόν καμιά αναφορά στο ανθρώπινο είδος. Το βιβλίο αποτελούσε ξεκάθαρη απειλή τόσο για τη βιβλική ερμηνεία της δημιουργίας μας, όσο και για την καθυποτακτική πίστη πως είμαστε κάτι περισσότερο από απλά ζώα. Ο Δαρβίνος δεν είχε κανένα συμφέρον να μεγιστοποιήσει την απειλή αυτή. Προς το τέλος του τελευταίου κεφαλαίου άφησε απλώς να εννοηθεί πως, μέσα από τη μελέτη της εξέλιξης, «θα χυθεί φως στην καταγωγή του ανθρώπου και της ιστορίας του». Και, στην ίδια παράγραφο, έκανε την πρόβλεψη ότι «η μελέτη της ψυχολογίας στο απώτερο μέλλον θα βασιστεί σε νέα θεμέλια».¹

Είχε δίκιο ως προς το απώτερο. Το 1960, 101 χρόνια μετά την έκδοση της *Καταγωγής*, ο ιστορικός C. Greene σημειώνει: «Όσον αφορά τα ξεχωριστά ανθρώπινα χαρακτηριστικά και την προέλευσή τους, ο Δαρβίνος θα απογοητευόταν με τη μικρή πρόοδο που έχει γίνει, πέρα από τις δικές του εικασίες στην *Κάθοδο του ανθρώπου*. Θα αποθαρρυνόταν ακούγοντας τον J. S. Weiner του Ανθρωπολογικού Εργαστηρίου του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης να αναφέρεται στο θέμα ως «ένα μεγάλο δυσεπίλυτο πρόβλημα σχετικά με το οποίο οι εξελικτικές μας θεωρίες παραμένουν φτωχές»... Μέσα στην τρέχουσα ιδεολογία για τη μοναδικότητα του ανθρώπου ως ζώου που μεταδίδει πολιτισμό, ο Δαρβίνος θα

1. *Καταγωγή*, σ. 458.

διέβλεπε μια τάση επιστροφής στις προ-εξελικτικές θεωρίες μιας απόλυτης διάκρισης ανάμεσα στον άνθρωπο και τα άλλα ζώα.²

Μερικά χρόνια μετά τις παρατηρήσεις του Greene, άρχισε μια επανάσταση. Μεταξύ 1963 και 1974, τέσσερις βιολόγοι – William Hamilton, George Williams, Robert Trivers, John Maynard Smith– θεμελίωσαν ένα σύνολο υποθέσεων, που αναπτύσσουν κι επεκτείνουν τη θεωρία της φυσικής επιλογής. Οι θέσεις αυτές επέτρεψαν στους εξελικτικούς βιολόγους να πλουτίσουν σημαντικά τις γνώσεις τους για την κοινωνική συμπεριφορά των ζώων, περιλαμβανομένου και του ανθρώπου.

Οι νέες θεωρίες αρχικά δεν φαίνονταν να συνδέονται ιδιαίτερα με το είδος μας. Οι βιολόγοι αυτοί μιλούσαν για τη μαθηματική ακρίβεια με την οποία τα μυρμήγκια αυτοθυσιάζονται, για την κρυφή λογική της ερωτοτροπίας στα πουλιά, αλλά για την ανθρώπινη συμπεριφορά έκαναν μόνον εικασίες. Τα δύο έργα που άφησαν εποχή, συνθέτοντας κι εκλαϊκεύοντας τις νέες ιδέες –η *Κοινωνιοβιολογία* του E. O. Wilson (1975), και το *Εγωιστικό γονίδιο* του Richard Dawkins (1976)– ελάχιστα αναφέρονται στον άνθρωπο. Ο Dawkins σχεδόν αποφεύγει το θέμα, και ο Wilson περιορίζεται ν' ασχοληθεί με το ανθρώπινο είδος σ' ένα τελευταίο, ισχύο κι ελάχιστα θεμελιωμένο κεφάλαιο – 28 σελίδων σ' ένα σύνολο 575.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '70, έχουν γίνει πιο ξεκάθαρα τα πράγματα ως προς τον άνθρωπο. Μια μικρή αλλά αυξανόμενη μερίδα επιστημόνων ανέλαβε να εισάγει στις κοινωνικές επιστήμες αυτό που ο Wilson ονόμασε «νέα σύνθεση», με σκοπό να τις αναβαθμίσει. Οι μελετητές αυτοί εφάρμοσαν τη νέα, βελτιωμένη δαρβινική θεωρία στο ανθρώπινο είδος, και στη συνέχεια, αντιπαράθεσαν τη θεωρία με τα νεότερα ευρήματά τους. Κι ενώ έκαναν μερικά αναπόφευκτα λάθη, σε πολλά βγήκαν σωστοί. Αν και θεωρούν ακόμα τους εαυτούς τους βαλλόμενη μειοψηφία (ιδιότητα που φαίνεται μυστικά να απολαμβάνουν),

2. Greene (1963), σσ. 114-115.

υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο. Έγκυρα περιοδικά Ανθρωπολογίας, Ψυχολογίας και Ψυχιατρικής δημοσιεύουν άρθρα μελετητών που πριν δέκα χρόνια περιοριζόνταν σε όψιμα, δαρβινικού προσανατολισμού περιοδικά. Αργά, αλλά σταθερά, μια νέα κοσμοθεωρία αναδύεται.

Το «κοσμοθεωρία» έχει εδώ κυριολεκτική έννοια. Η νέα σύνθεση του δαρβινισμού είναι, όπως η κβαντομηχανική και η μοριακή βιολογία, ένα σύνολο θεωρίας και δεδομένων. Ωστόσο, σε αντίθεση μ' αυτές, αποτελεί ένα πρίσμα θεώρησης της καθημερινής ζωής. Όταν την κατανοήσει κανείς (και είναι σχετικά εύκολο), μπορεί ν' αλλάξει εντελώς η αίσθηση της κοινωνικής του πραγματικότητας.

Η νέα αυτή οπτική έχει να κάνει με ερωτήματα που εκτείνονται από τα πιο γήινα έως τα πιο πνευματικά, και θίγουν καθετί το σημαντικό: τον έρωτα, την αγάπη, το σεξ (Είναι πραγματικά οι άνδρες και οι γυναίκες προορισμένοι να είναι μονογαμικοί; Κάτω από ποιες συνθήκες μπορεί αυτό να ευνοηθεί;), τη φιλία και την εχθρότητα (Ποια εξελικτική λογική κρύβεται πίσω από την πολιτική;), τον εγωισμό, την αυτοθυσία, την ενοχή (Γιατί μας έδωσε η φυσική επιλογή το τεράστιο αυτό απόθεμα ενοχών γνωστό ως συνείδηση; Είναι πράγματι οδηγός «ηθικής» συμπεριφοράς;), την κοινωνική θέση και την κοινωνική αναρρίχηση (Είναι η ιεραρχία έμφυτη στην ανθρώπινη κοινωνία;), τις διαφορετικές προτεραιότητες ανδρών και γυναικών ως προς τη φιλία και τη φιλοδοξία (Είμαστε δέσμοι του φύλου μας;), το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τον πόλεμο (Γιατί καταλήγουμε τόσο εύκολα να μη συμπαθούμε μεγάλες ομάδες απόμων;), την απάτη, την αυταπάτη και τον ασυνείδητο νου (Είναι δυνατή η πνευματική ακεραιότητα;), τις διάφορες ψυχοπαθολογίες (Το ότι γινόμαστε καταθλιπτικοί, νευρωτικοί, ή παρανοϊκοί είναι «φυσιολογικό», κι αν ναι, αυτό το κάνει πιο αποδεκτό;), τη σχέση αγάπης-μίσους ανάμεσα στ' αδέρφια (Γιατί δεν είναι σκέτη αγάπη;), την τρομακτική ικανότητα των γονιών να προξενούν ψυχικά τραύματα στα παιδιά τους (Τίνων τα συμφέροντα βαθιά υπηρετούν;), και πολλά άλλα.

Μια ήπια επανάσταση

Κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτού του αιώνα, οι Νεο-δαρβινιστές βρίσκονται αντιμέτωποι μ' ένα δόγμα που έχει κυριαρχήσει στην επιστήμη τους: τη θεωρία ότι η βιολογία δεν έχει μεγάλη σημασία – ότι ο εύπλαστος ανθρώπινος νους, μαζί με τη μοναδική δύναμη του πολιτισμού, έχουν αποκόψει τη συμπεριφορά μας από τις εξελικτικές της ρίζες. Ότι τις πράξεις μας δεν οδηγεί η ανθρώπινή μας φύση, αλλά ότι η βαθύτερή μας φύση είναι να μας καθοδηγούν. Όπως έγραφε ο πατέρας της σύγχρονης Κοινωνιολογίας, ο Emile Durkheim, στο γύρισμα του αιώνα: η ανθρώπινη φύση είναι «απλώς το ακαθόριστο υλικό που ο κοινωνικός παράγοντας διαμορφώνει και μετασχηματίζει». Η Ιστορία δείχνει, έλεγε ο Durkheim, ότι ακόμα και βαθιά συναισθήματα όπως η σεξουαλική ζήλια, η αγάπη του πατέρα για το παιδί του, ή του παιδιού για τον πατέρα του, είναι «κάθε άλλο παρά σύμφυτα στην ανθρώπινη φύση». Από αυτή τη σκοπιά, ο νους είναι βασικά παθητικός – είναι ένα δοχείο μέσα στο οποίο, όπως ωρμάζει το άτομο, σωρεύεται σταδιακά η κουλτούρα του περιγύρου του. Τα όρια που βάζει ο νους στο περιεχόμενο της κουλτούρας, εάν τα βάζει, είναι ιδιαίτερα ελαστικά. Ο ανθρωπολόγος Robert Lowie έγραφε στα 1917 ότι «οι αρχές της Ψυχολογίας είναι το ίδιο αδύναμες να εξηγήσουν τα φαινόμενα της κουλτούρας όσο κι η βαρύτητα να ερμηνεύσει τους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς».³ Ακόμα και ψυχολόγοι – που θα περίμενε κανείς να είναι υπέρ του ανθρώπινου νου – τον έχουν συχνά παρουσιάσει ως λίγο καλύτερο από κενή σελίδα. Η συμπεριφεριολογία, που κυριαρχούσε στην Ψυχολογία κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτού του αιώνα, έχει ως σημαντικότερη θεωρία ότι ο άνθρωπος τείνει να πράττει αυτά για τα οποία ανταμείβεται και να μην πράττει αυτά για τα

3. Tooby και Cosmides (1992), σ. 22-25, 43.

οποία τιμωρείται. Μ' αυτόν τον τρόπο μορφοποιείται ο άμορφος νους. Στο ουτοπιστικό μυθιστόρημα *Walden II*, που έγραψε ο συμπεριφεριολόγος B. F. Skinner στα 1948, ο φθόνος, η ζήλια κι άλλα αντικοινωνικά αισθήματα απαλείφονταν υπό το καθεστώσ αυστηρών θετικών και αρνητικών ενισχύσεων.

Η άποψη αυτή για την ανθρώπινη φύση –ως κάτι μόλις υπαρκτό κι ελάχιστα σημαντικό– είναι αυτό που οι σύγχρονοι δαρβινιστές κοινωνικοί επιστήμονες αποκαλούν «το σταθερό πρότυπο των κοινωνικών επιστημών».⁴ Πολλοί απ' αυτούς το διδάχτηκαν στο Πανεπιστήμιο, και μερικοί έζησαν χρόνια υπό την επίδραση του μέχρι να φθάσουν να το αμφισβητήσουν. Μετά την αμφισβήτηση, κατέληξαν στην επανάσταση.

Αυτό που συμβαίνει σήμερα θυμίζει αυτό που περιγράφει ως «αλλαγή παραδείγματος» ο Thomas Kuhn στο γνωστό του έργο *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Μια ομάδα νέων κυρίως επιστημόνων αμφισβητεί την καθιερωμένη κοσμοθεωρία των γεροντότερων, συναντά σθεναρή αντίσταση, επιμένει κι αρχίζει να ακμάζει. Μπορεί η πάλη των γενεών να είναι πια κάτι το συνηθισμένο, δεν παύει όμως να έχει τις αντιφάσεις της.

Η πρώτη είναι πως, σε σχέση με τις επαναστάσεις, περνά απαρατήρητη. Οι διάφοροι επαναστάτες αρνούνται πεισματικά να υιοθετήσουν ένα απλό, συγκεκριμένο όνομα, που θα το έκαναν σημαία τους. Κάποτε λέγονταν «Κοινωνιοβιολόγοι», όρος που οφείλεται στον Wilson. Αλλά το βιβλίο του Wilson πολεμήθηκε τόσο πολύ, κατηγορήθηκε τόσο για κακοήθη πολιτική σκοπιμότητα, προκάλεσε τέτοια διαστρέβλωση της έννοιας της Κοινωνιοβιολογίας, που η λέξη σπλώθηκε. Οι περισσότεροι που ασχολούνται με το θέμα προτιμούν να την αποφεύγουν. Παρ' όλο ότι πιστεύουν σ' ένα σύνολο συγκεκριμένων θεωριών, ονομάζονται διαφορετικά: συμπεριφεριολόγοι οικολόγοι, δαρβινιστές ανθρωπολόγοι, εξελικτικοί ψυχολόγοι, εξελικτικοί ψυχιάτροι. Μερικοί ρωτούν: Τι συνέβη με την Κοινωνιοβιολογία; Η

4. Βλέπε Tooby και Cosmides (1992).

απάντηση είναι ότι πέρασε στην αντίσταση, απ' όπου υπονομεύει τα θεμέλια της ακαδημαϊκής ορθοδοξίας.

Η δεύτερη αντίφαση αυτής της επανάστασης συνδέεται με την πρώτη. Πολλά χαρακτηριστικά της νέας οπτικής που η παλιά φρουρά μισεί και φοβάται δεν είναι, στην πραγματικότητα, χαρακτηριστικά της. Από την αρχή, οι επιθέσεις στην Κοινωνιοβιολογία ήταν αντανάκλαστικού τύπου – αντιδράσεις λιγότερο στο έργο του Wilson και περισσότερο σε βιβλία δαρβινικού προσανατολισμού. Η εξελικτική θεωρία, τελικά, έχει μια μακρά και αποκρουστική ιστορία ως προς την εφαρμογή της στις ανθρώπινες σχέσεις. Στα τέλη του περασμένου αιώνα έγινε ανάμιξη της με την πολιτική φιλοσοφία, που κατέληξε σ' ένα ασαφές ιδεολόγημα γνωστό ως «κοινωνικός δαρβινισμός». Ρατσιστές, φασίστες και οι πιο αδίστακτοι καπιταλιστές το καπηλεύτηκαν κατά κόρον. Επίσης, την ίδια εποχή, γέννησε κάποιες απλοϊκές ιδέες σχετικά με την κληρονομικότητα της συμπεριφοράς – ιδέες που τροφοδότησαν κατάλληλα την πολιτική εκμετάλλευση του δαρβινισμού. Το αποτέλεσμα ήταν να θεωρείται ο δαρβινισμός ακόμα σήμερα από πολλούς, πανεπιστημιακούς και μη, πνευματικά και ιδεολογικά ακατέργαστος. (Ορισμένοι νομίζουν πως ο όρος δαρβινισμός *σημαίνει* κοινωνικός δαρβινισμός.) Από εδώ πηγάζουν πολλές παρανοήσεις σχετικά με τη νέα δαρβινική θεωρία.

Αόρατες ομοιότητες

Αυτό που συνέβη με το νέο δαρβινισμό είναι ότι συχνά παρερμηνεύτηκαν οι προθέσεις του. Στο γύρισμα του αιώνα, ανθρωπολόγοι μιλούσαν απερίσκεπτα για «κατώτερες φυλές», για «αγρίους» που τα ήθη τους δεν επιδέχονταν βελτίωση. Ο άκριτος παρατηρητής μπορούσε εύκολα να θεωρήσει πως αυτές είναι δαρβινικές απόψεις, όπως και μεταγενέστερες ρατσιστικές θεωρίες σαν του Χίτλερ. Σήμερα, όμως, οι δαρβινιστές ανθρωπολόγοι, μελετώντας τις φυλές της γης, εστιάζουν λιγότερο στις διαφορές

ανάμεσα στις κουλτούρες και περισσότερο στις ομοιότητες. Μέσα στο πολύπλοκο μωσαϊκό ηθών κι εθίμων, αναγνωρίζουν σταθερά πρότυπα στη δομή της οικογένειας, στη φιλία, στην πολιτική, στο φλέντ, στην ηθική. Πιστεύουν ότι ο εξελικτικός σχεδιασμός του ανθρώπινου γένους δημιούργησε αυτά τα πρότυπα. Γι' αυτό, σε κάθε κουλτούρα, οι άνθρωποι νοιάζονται για την κοινωνική τους θέση (συχνά πιο πολύ απ' όσο νομίζουν). Γι' αυτό, σε κάθε κουλτούρα, οι άνθρωποι όχι μόνο κουτσομπολεύουν, αλλά και το κάνουν για παρόμοια πράγματα. Γι' αυτό, σε κάθε κουλτούρα, άνδρες και γυναίκες διαφέρουν σε μερικά βασικά πράγματα. Γι' αυτό παντού οι άνθρωποι νιώθουν ενοχές κάτω από παρόμοιες συνθήκες. Γι' αυτό παντού έχουν την αίσθηση της δικαιοσύνης, ώστε φράσεις όπως «Όποιος κάνει το καλό το βρίσκει μπροστά του» και «Οφθαλμός αντί οφθαλμού και οδούς αντί οδόντος» καθορίζουν τη στάση ζωής πολλών ανθρώπων σ' αυτό τον πλανήτη.

Δεν είναι τελικά τόσο παράξενο που η επανανακάλυψη της ανθρώπινης φύσης πήρε τόσο χρόνο. Επειδή τη βλέπουμε γύρω μας, εύκολα την προσπερνάμε. Μας φαίνονται αυτονόητα κάποια θεμελιακά στοιχεία της ζωής όπως η ευγνωμοσύνη, η ντροπή, οι τύψεις, η υπερηφάνεια, η τιμή, η εκδίκηση, το φιλότιμο, η αγάπη και άλλα – ακριβώς όπως θεωρούμε δεδομένο τον αέρα που αναπνέουμε, το νόμο της βαρύτητας, και άλλες σταθερές της ζωής μας στον πλανήτη.⁵ Τα πράγματα, όμως, θα μπορούσαν να είναι και διαφορετικά. Θα μπορούσαμε να ζούμε σ' έναν κόσμο όπου η κοινωνική ζωή θα είχε άλλη μορφή. Να ζούμε σ' έναν πλανήτη όπου κάποιοι λαοί να νιώθουν μερικά από τα παραπάνω αισθήματα και άλλοι όχι. Ωστόσο αυτό δεν συμβαίνει. Όσο πιο προσεκτικά οι δαρβινιστές ανθρωπολόγοι εξετάζουν τους λαούς της γης, τόσο τους αποκαλύπτεται ο πυκνός και πολύπλοκος ιστός της ανθρώπινης φύσης που μας ενώνει. Και ταυτόχρονα ανακαλύπτουν το πώς ο ιστός αυτός έχει υφανθεί.

5. Βλέπε Brown (1991) και το τελευταίο κεφάλαιο του Pinker (1994).

Ακόμα κι όταν οι νέοι δαρβινιστές εστιάζουν σε διαφορές – είτε ανάμεσα σε ομάδες ανθρώπων είτε ανάμεσα σε ανθρώπους της ίδιας ομάδας– δεν έχουν την τάση να τις ερμηνεύουν ως γενετικού τύπου διαφορές. Οι δαρβινιστές ανθρωπολόγοι θεωρούν τις αναντίρρητα ξεχωριστές κουλτούρες επάνω στη γη προϊόντα μιας μοναδικής ανθρώπινης φύσης, που αλληλεπιδρά με πολύ διαφορετικές συνθήκες κάθε φορά. Η εξελικτική θεωρία αποκαλύπτει δεσμούς μέχρι τώρα αδράστους ανάμεσα στις συνθήκες και τις κουλτούρες (εξηγώντας, για παράδειγμα, γιατί μερικές κουλτούρες έχουν το θεσμό της προίκας κι άλλες όχι). Και οι εξελικτικοί ψυχολόγοι, αντίθετα μ' αυτό που πολλοί πιστεύουν, δέχονται μια βασική θεωρία της σύγχρονης ψυχολογίας και ψυχιατρικής: την ικανότητα του πρώιμου κοινωνικού περιβάλλοντος να καθορίζει τον ενήλικο νου. Μερικοί μάλιστα που ασχολούνται ειδικά με το θέμα, έχουν στόχο ν' ανακαλύψουν βασικούς κανόνες της ψυχολογικής μας εξέλιξης, σίγουροι πως θα το πετύχουν μόνο με δαρβινικές θεωρίες. Εάν θέλουμε να μάθουμε, ας πούμε, πώς καθορίζονται η φιλοδοξία ή η ανασφάλεια από τις πρώιμες εμπειρίες, πρέπει πρώτα ν' αναρωτηθούμε γιατί η φυσική επιλογή προέβλεψε κάτι τέτοιο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι απεριόριστα εύπλαστη. Υπάρχουν κάποιες σταθερές στην επίδραση του περιβάλλοντος, που η πλειονότητα των εξελικτικών ψυχολόγων αναγνωρίζει. Οι ουτοπιστικές θεωρίες της συμπεριφερειολογίας του Skinner, η άποψη ότι με την κατάλληλη δημιουργία εξαρτημένων αντανакλαστικών μπορούμε να διαμορφώσουμε όπως θέλουμε τον άνθρωπο, δεν ισχύει πια σήμερα. Και βέβαια, ούτε η άποψη ότι οι πιο άγριες πλευρές του ανθρώπου είναι αμετάβλητες, ριζωμένες στα «ένστικτα» και τις «έμφυτες ενορμήσεις». Ούτε η θεωρία ότι οι ψυχολογικές διαφορές οφείλονται τελικά κυρίως σε γενετικές διαφορές. Βεβαίως οφείλονται στα γονίδια (πού αλλού θα εδράζονταν οι αρχές της ψυχολογικής ανάπτυξης;), αλλά όχι απαραίτητα σε διαφορές στα γονίδια. Η υπόθεση εργασίας πολλών εξελικτικών ψυχολόγων, για λόγους

στους οποίους θα επανέλθουμε, είναι ότι οι πιο ριζικές διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους είναι αυτές που οφείλονται στην επίδραση του περιβάλλοντος.

Κατά κάποιον τρόπο, οι εξελικτικοί ψυχολόγοι προσπαθούν να διακρίνουν μια κρυφή πτυχή της ανθρώπινης φύσης, μια βαθύτερη ενότητα μέσα στο είδος. Απο τη σκοπιά του, ο ανθρωπολόγος διαπιστώνει επαναλαμβανόμενα στοιχεία από τη μια κουλτούρα στην άλλη: Δίψα για κοινωνική αποδοχή, τάση για ενοχές. Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τα σταθερά αυτά στοιχεία, «κουμπιά της ανθρώπινης φύσης». Από τη δική του σκοπιά, ο ψυχολόγος διαπιστώνει ότι η ρύθμιση αυτών των κουμπιών φαίνεται να διαφέρει από άτομο σε άτομο. Το κουμπί «δίψα για αποδοχή» κάποιου ατόμου βρίσκεται ρυθμισμένο στη θέση «αυτοπεποίθηση», ενώ κάποιου άλλου ατόμου στη θέση «ανασφάλεια». Το κουμπί των ενοχών ενός ατόμου βρίσκεται ρυθμισμένο σε χαμηλά επίπεδα, κι ενός άλλου σε πολύ υψηλά. Ο ψυχολόγος τότε ρωτάει: Πώς ρυθμίζονται αυτά τα κουμπιά; Γενετικές διαφορές σίγουρα παίζουν ένα ρόλο, αλλά ίσως σημαντικότερο ρόλο παίζουν γενετικές ομοιότητες: μέσα από έναν χαρακτηριστικό για το είδος εξελικτικό προγραμματισμό, που αντλεί πληροφορίες από το κοινωνικό περιβάλλον και διαμορφώνει ανάλογα το νου που ωριμάζει. Παραδόξως, η πρόοδος στην κατανόηση της σημασίας του περιβάλλοντος θα περάσει μάλλον μέσα από τη μελέτη των γονιδίων.

Η ανθρώπινη φύση, επομένως, έχει δύο μορφές που έχουμε την τάση να θεωρούμε αυτονόητες. Η πρώτη είναι τόσο φανερή ώστε να τη θεωρούμε δεδομένη (τις ενοχές, για παράδειγμα). Η δεύτερη μορφή έχει σκοπό να παράγει διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους όπως ωριμάζουν, κι έτσι δεν είναι τόσο φανερή (πρόκειται για τον εξελικτικό μηχανισμό που *διαβαθμίζει* τις ενοχές). Η ανθρώπινη φύση αποτελείται από κουμπιά κι από μηχανισμούς που ρυθμίζουν τα κουμπιά, που και τα δύο συνήθως περνάνε απαρατήρητα.

Υπάρχει άλλος ένας λόγος που τα πράγματα είναι δυσδιάκριτα, που καθυστέρησε τόσο να γίνει αντιληπτή η ανθρώπινη

φύση. Η εικόνα που έχει ο μέσος άνθρωπος για την εξέλιξη εμποδίζεται από την περιορισμένη του αυτογνωσία. Η φυσική επιλογή φαίνεται ότι έκανε το συνειδητό εαυτό μας ν' αγνοεί τον πραγματικό μας εαυτό. Ο Φρόντ ανακάλυψε ότι δεν συνειδητοποιούμε τα βαθύτερά μας κίνητρα – αλλά σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο (και μερικές φορές πιο τερατώδη) απ' αυτό που υπέθεσε.

Δαρβινική αυτοβοήθεια

Το βιβλίο τούτο θ' αναφερθεί σε πολλές κοινωνικές επιστήμες –Ανθρωπολογία, Ψυχιατρική, Κοινωνιολογία, Πολιτικές Επιστήμες– στο επίκεντρό του, όμως, θα βρίσκεται η Εξελικτική Ψυχολογία. Στη νέα αυτή αναπτυσσόμενη επιστήμη, που υποσχεται ν' αποτελέσει μια νέα ολοκληρωμένη ψυχολογική θεωρία, μπορεί τώρα να κάνουμε το ερώτημα που δεν θα μπορούσε με τίποτα ν' απαντηθεί στα 1859, όταν εκδόθηκε η *Καταγωγή*, αλλά ούτε και στα 1959. Τι έχει να προσφέρει στο μέσο άνθρωπο η θεωρία της φυσικής επιλογής;

Για παράδειγμα: Μπορεί η δαρβινική θεώρηση της ανθρώπινης φύσης να βοηθήσει κάποιον να πετύχει τους στόχους του στη ζωή; Κι ακόμα, μπορεί να τον βοηθήσει να τους επιλέξει; Μπορεί να τον βοηθήσει να ξεχωρίσει τους ρεαλιστικούς από τους απραγματοποίητους στόχους; Και κυριότερα, μπορεί να τον βοηθήσει στην απόφαση του ποιοι στόχοι αξίζουν τον κόπο; Δηλαδή, γνωρίζοντας πώς η εξέλιξη διαμόρφωσε τις βασικές μας ηθικές ανάγκες, να μας βοηθήσει ν' αποφασίσουμε ποιες ανάγκες μας είναι θεμιτές;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά είναι, κατά τη γνώμη μου, μια σειρά από ναι. Η προηγούμενη πρόταση θα ενοχλήσει, ίσως κι εξοργίσει, πολλούς που ασχολούνται με το θέμα. (Πιστέψτε με. Την έχω δείξει σε μερικούς.) Έζησαν έντονα τις παλιότερες ηθικές και πολιτικές προκαταλήψεις εναντίον του δαρβινισμού, και θα προτιμούσαν να μην ανακατεύουν την επιστήμη και την ηθική.

Δεν μπορείς ν' αποκομίζεις ηθικές αξίες από τη φυσική επιλογή, λένε, ή από οποιαδήποτε λειτουργία της φύσης. Εάν το κάνεις, τότε διαπράττεις αυτό που οι φιλόσοφοι αποκαλούν «φυσιοκρατική πλάνη» – το άστοχο συμπέρασμα του «πρέπει» από το «είναι».

Συμφωνώ. Η φύση δεν είναι ηθική αρχή, και δεν θα 'πρεπε να υιοθετούμε οποιεσδήποτε «αξίες» που συναρτώνται με τη λειτουργία της – όπως «η ισχύς είναι πηγή δικαίου». Ωστόσο, η αληθινή κατανόηση της ανθρώπινης φύσης θα επηρεάσει αναπότρεπτα την ηθική σκέψη βαθύτερα και, όπως θα προσπαθήσω ν' αποδείξω, δικαιωματικά.

Το βιβλίο αυτό, με την αναφορά του σε ερωτήματα της καθημερινής ζωής, θα έχει μερικά χαρακτηριστικά εγχειριδίου αυτοβοήθειας. Αλλά δεν θα καλύπτει τα πάντα. Οι επόμενες εκατοντάδες σελίδες δεν περιέχουν σοφές συμβουλές και καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις. Η δαρβινική θεώρηση δεν θα απλοποιήσει τη ζωή κανενός, και μπορεί να την κάνει και πιο πολύπλοκη, φωτίζοντας αμειλικτα ηθικά ύποπτες συμπεριφορές, στις οποίες είμαστε συνηθισμένοι, και που η απόκρυψή τους μας βολεύει. Οι λίγες σαφείς κι αισιόδοξες θέσεις, που μπορώ να σταχυολογήσω από τη νέα δαρβινική θεωρία, ισοσταθμίζονται με το παραπάνω από τα παλιά και σημαντικά διλήματα κι αινίγματα που φωτίζει.

Κανείς, όμως, δεν μπορεί ν' αρνηθεί την ένταση του φωτισμού – τουλάχιστον ελπίζω πως κάτι τέτοιο θα φανεί προς το τέλος του βιβλίου. Μολονότι ένας από τους στόχους μου είναι να βρω πρακτικές εφαρμογές της εξελικτικής ψυχολογίας, ο πρωταρχικός και κεντρικός στόχος είναι να παρουσιάσω τις βασικές αρχές της. Να δείξω πόσο κομψά η θεωρία της φυσικής επιλογής, όπως την κατανοούμε σήμερα, αποκαλύπτει το περίγραμμα του ανθρώπινου νου. Το βιβλίο αυτό είναι, πρώτα, ένα βήμα για μια νέα επιστήμη. Μόνο δευτερευόντως είναι ένα βήμα για μια νέα βάση πολιτικής και ηθικής φιλοσοφίας.

Προσπάθησα να κρατήσω τα δύο αυτά ζητήματα ξεχωριστά, να κάνω διάκριση ανάμεσα στις υποθέσεις του νέου δαρβινισμού για τον ανθρώπινο νου και τους δικούς μου ισχυρισμούς

πάνω στις πρακτικές εφαρμογές του νέου δαρβινισμού. Πολλοί αναγνώστες που θ' αποδεχτούν το πρώτο σύνολο υποθέσεων, το επιστημονικό, θ' απορρίψουν χωρίς αμφιβολία το δεύτερο σύνολο, το φιλοσοφικό σκέλος. Νομίζω, όμως, πως λίγοι απ' αυτούς που θα δεχτούν το πρώτο θ' αρνηθούν τη συνάφεια με το δεύτερο. Είναι δύσκολο, από το ένα μέρος, να συμφωνούμε ότι η νέα θεωρία είναι ο ισχυρότερος φακός για να εξετάσουμε το ανθρώπινο είδος, κι από το άλλο να αγνοούμε το φακό αυτόν, όταν αντικρίζουμε το πεπρωμένο του ανθρώπου. Το ανθρώπινο είδος είναι το πεπρωμένο του ανθρώπου.

Δαρβίνος, Smiles και Mill

Η καταγωγή των ειδών δεν ήταν το μόνο γόνιμο έργο που εκδόθηκε στην Αγγλία στα 1859. Υπήρξε και το *Αυτο-Βοήθεια* του δημοσιογράφου Samuel Smiles, που άφησε εποχή. Κι επίσης εκδόθηκε το *Περί ελευθερίας* του John Stuart Mill. Τα δύο αυτά βιβλία μάς βοηθούν να καταλάβουμε τη σημασία που αργότερα θ' αποκτήσει το έργο του Δαρβίνου.

Το *Αυτο-Βοήθεια* δεν ήταν βιβλίο που τόνιζε την επαφή με τα συναισθήματά μας, την ικανότητα ν' απαλλαγούμε από δυσάρεστες σχέσεις, την επικοινωνία με υπερκόσμιες δυνάμεις, ούτε τίποτε άλλο από αυτά που υπόσχονται τα βιβλία αυτοβοήθειας, για να φθάσει κανείς στην υπέρτατη αρμονία. Ήταν κήρυγμα βικτωριανών αρετών: ευγένειας, ακεραιότητας, εργατικότητας, επιμονής, και όλα αυτά εμποτισμένα από σιδηρά πειθαρχία. Ο Smiles πίστευε πως ο άνθρωπος μπορεί να καταφέρει οτιδήποτε «με την έκφραση της ελεύθερης βούλησής του και την απατάρνηση». Αλλά πρέπει παντοτινά «να είναι οπλισμένος κατά του πειρασμού των ποταπών απολαύσεων», και δεν πρέπει «να μολύνει το σώμα του με αισθησιασμούς, ούτε το πνεύμα του με χαμερπείς σκέψεις». ⁶

6. Smiles (1859), σσ. 16, 332-333.

Αντίθετα, το *Περί ελευθερίας* ήταν μια πολεμική εναντίον της ασφυκτικής βικτωριανής επιμονής για αυτοσυγκράτηση και υπακοή. Ο Mill κατηγορούσε το Χριστιανισμό για την «απέχθειά του προς τον αισθησιασμό», και για το γεγονός ότι περιέχει περισσότερες απαγορεύσεις από παραινέσεις. Ειδικά για τον Καλβινισμό, είχε την άποψη πως είναι απονεκρωτικός, με το δόγμα ότι «επειδή η ανθρώπινη φύση είναι ριζικά διεφθαρμένη, δεν υπάρχει σωτηρία για κανέναν μέχρι να εξοντωθεί η φύση του ανθρώπου μέσα του». Ο Mill είδε τον άνθρωπο από μια πιο αισιόδοξη σκοπιά, και η πρότασή του ήταν να κάνει κι ο Χριστιανισμός το ίδιο. «Εάν μια θρησκεία πιστεύει ότι ο άνθρωπος πλάστηκε από ένα πανάγαθο Ον, τότε, σύμφωνα μ' αυτό το δόγμα, το Ον αυτό έδωσε στον άνθρωπο χαρίσματα για να τα καλλιεργήσει και να τα αξιοποιήσει, κι όχι να τα ξεριζώσει και να τα καταστρέψει, και θα χαιρόταν με τις προσπάθειες που κάνουν τα πλάσματά του να πλησιάσουν το ιδεώδες αυτό που τους ενσωμάτωσε, και να γίνονται ικανότεροι να κατανοούν, να πράττουν και να απολαμβάνουν».⁷

Για την ακρίβεια, ο Mill είχε θίξει ένα σημαντικό ερώτημα: Είναι το κακό σύμφυτο στον άνθρωπο; Αυτοί που πιστεύουν κάτι τέτοιο, όπως ο Smiles, είναι οι συντηρητικοί ηθικολόγοι – που επιμένουν στην αυταπάρνηση, την αποχή, το ημέρωμα του κτήνους μέσα μας. Αυτοί που το αρνούνται, όπως ο Mill, είναι πιο φιλελεύθεροι, πιο ανεκτικοί στη συμπεριφορά των ανθρώπων. Η Εξελικτική Ψυχολογία, αν και νέος κλάδος, έχει ήδη φωτίσει αρκετά τη συζήτηση. Κάποια από τα ευρήματά της είναι καθησυχαστικά και ταυτόχρονα μας προβληματίζουν.

Ο αλτρουισμός, η συμπόνια, η ικανότητα να συμπάσχουμε, η αγάπη, η συνείδηση, το αίσθημα δικαιοσύνης – όλα τα παραπάνω, πράγματα που διατηρούν τον κοινωνικό ιστό, που μας κάνουν να είμαστε υπερήφανοι για το ανθρώπινο είδος, μπορούν σήμερα ν' αποδειχτούν ότι έχουν γενετική προέλευση. Αυτό είναι το θετικό. Το αρνητικό είναι ότι, μολονότι τα στοιχεία αυτά

7. Mill (1859), σσ. 50, 62.

είναι ευλογία για την ανθρωπότητα στο σύνολό της, δεν αναπτύχθηκαν «για το καλό του είδους» και δεν κατατείνουν σ' αυτόν το σκοπό. Ακριβώς το αντίθετο: σήμερα είναι πλέον φανερό το πώς (κι ακόμα το γιατί) οι άνθρωποι επικαλούμαστε ή όχι την ηθική ανάλογα με το συμφέρον μας. Και το πόσο εύκολα λησμονούμε αυτή μας την ιδιότητα. Κάτω από το νέο πρίσμα, ο άνθρωπος μοιάζει ένα είδος με εκπληκτικά ηθικά εφοδία, και με θλιβερή άγνοια της κακής χρήσης που κάνει αυτών των εφοδίων. Ο τίτλος του βιβλίου αυτού δεν στερείται τελείως ειρωνείας.

Έτσι, δεν παύει να ισχύει η έμφαση της Κοινωνιοβιολογίας στη «βιολογική βάση του αλτρουισμού», αλλά και η κριτική που θα μπορούσε κανείς να ασκήσει στον Mill για τη γελοιοποίηση εκ μέρους του των χριστιανικών ιδεών περί «προπατορικού αμαρτήματος» και διεφθαρμένης ανθρώπινης φύσης. Για τον ίδιο λόγο, η συντηρητική άποψη περί ηθικής δεν είναι ολότελα απορριπτέα. Πιστεύω πως κάποιες από τις συντηρητικές αρχές της βικτωριανής Αγγλίας αποτελούν μια καλύτερη εκτίμηση της ανθρώπινης φύσης απ' αυτήν που έχει επικρατήσει στις κοινωνικές επιστήμες, στο μεγαλύτερο μέρος αυτού του αιώνα. Και πως κάποιο μέρος από τον αναδυόμενο ηθικό συντηρητισμό της τελευταίας δεκαετίας, ιδιαίτερα στον τομέα του σεξ, βασίζεται αναμφίβολα στην επανανακάλυψη στοιχείων για την ανθρώπινη φύση, που είχαν μείνει χρόνια στην αφάνεια.

Εάν ο σύγχρονος δαρβινισμός όντως αποπνέει ηθικό συντηρητισμό, αυτό σημαίνει ότι αποπνέει και πολιτικό συντηρητισμό; Δύσκολη και σημαντική ερώτηση. Αυτόν που πρέπει ν' απορρίψουμε είναι τον κοινωνικό δαρβινισμό, υπαίτιο μεγάλης σύγχυσης. Ωστόσο, η υπόθεση της πραότητας της ανθρώπινης φύσης έχει πολιτικές προεκτάσεις που δεν είναι εύκολο να παραβλέψουμε, γιατί η σχέση ιδεολογίας και αντιλήψεων για την ανθρώπινη φύση έχει ξεχωριστή ιστορία. Στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων, που οι έννοιες του πολιτικού «φιλελευθερισμού» και «συντηρητισμού» έχουν μεταβληθεί σε σημείο να γίνουν αγνώριστες, έχει παραμείνει μια μοναδική διάκριση ανάμεσά

τους: οι φιλελεύθεροι (σαν τον Mill στην εποχή του) έχουν την τάση να βλέπουν πιο αισιόδοξα τον άνθρωπο, και να είναι υπέρ μιας πιο χαλαρής ηθικής.

Επιπλέον, δεν είναι βέβαιο ότι αυτή η διασύνδεση ηθικής και πολιτικής είναι πραγματικά χρήσιμη, ιδιαίτερα στις μέρες μας. Στο μέτρο που η νέα δαρβινική θεωρία έχει ξεκάθαρες πολιτικές προεκτάσεις –και σε γενικές γραμμές δεν έχει– αυτές βρίσκονται το ίδιο συχνά προς τ' αριστερά όσο και προς τα δεξιά. Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αρκετά προς τ' αριστερά. (Ο Μαρξ θα είχε πολλές αντιρρήσεις ως προς τη νέα θεωρία, αλλά θα έβρισκε και πολλά σημεία της αρεσκείας του.) Κι ακόμα, η νέα θεωρία επιτρέπει σ' έναν σημερινό προοδευτικό να δεχτεί ορισμένες ηθικά συντηρητικές θέσεις διατηρώντας την ιδεολογική του συνέπεια. Ταυτόχρονα, υπονοεί ότι οι συντηρητικές ηθικές αξίες μπορεί να βελτιωθούν μέσα από προοδευτικές κοινωνικές πολιτικές.

Ο Δαρβίνος υπό δαρβινικό πρίσμα

Στην προσπάθειά μου να υπερασπιστώ το δαρβινισμό, θα χρησιμοποιήσω ως παράδειγμα τον ίδιο τον Δαρβίνο. Οι αρχές της εξελικτικής ψυχολογίας προβάλλουν καλύτερα μέσα από τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά του. Στα 1876, στην πρώτη παράγραφο της αυτοβιογραφίας του, ο Δαρβίνος γράφει: «Προσπάθησα να εξιστορήσω τα παρακάτω για το άτομό μου, σαν να ήμουν πεθαμένος και σε άλλο κόσμο, παρατηρώντας τη ζωή μου». (Με χαρακτηριστική απόσταση από τα γεγονότα, προσθέτει: «Όχι πως αυτό μου ήταν δύσκολο, γιατί η ζωή μου έχει φτάσει σχεδόν στο τέλος της».)⁸ Με κολακεύει η σκέψη ότι εάν ζούσε σήμερα ο Δαρβίνος, διαθέτοντας την ύστερη γνώση που μας προσφέρει ο νέος δαρβινισμός, θα έβλεπε τη ζωή του κάπως όπως θα την περιγράψω.

8. *Αυτοβιογραφία*, σ. 21.

Η ζωή του Δαρβίνου θα είναι κάτι περισσότερο από παράδειγμα. Θα είναι κι ένα τεστ για τις δυνατότητες ερμηνείας που παρέχει η σύγχρονη, λεπτομερής μορφή της θεωρίας του της φυσικής επιλογής. Οι υπέρμαχοι της εξελικτικής θεωρίας – που περιλαμβάνουν κι αυτόν, κι εμένα – ισχυρίζονται από χρόνια ότι έχει τη δυνατότητα να ερμηνεύσει τη φύση όλων των ζωντανών οργανισμών. Εάν ισχύουν αυτά, τότε η ζωή οποιουδήποτε ανθρώπινου όντος, τυχαία επιλεγμένου, θα πρέπει ν' αποκτήσει καινούργιο νόημα κάτω από το πρίσμα αυτό. Βεβαίως, τον Δαρβίνο δεν τον διαλέξαμε τυχαία, αλλά ως πολύ κατάλληλο πειραματόζωο. Ισχυρίζομαι ότι η ζωή του – και ο κοινωνικός του περίγυρος, η βικτωριανή Αγγλία – έχει μεγαλύτερο νόημα κάτω από δαρβινική θεώρηση παρά από κάθε άλλη σκοπιά. Από αυτή την άποψη, αυτός και το περιβάλλον όπου έζησε είναι παρόμοια με άλλους ζωντανούς οργανισμούς.

Ο Δαρβίνος δεν δείχνει όπως άλλοι ζωντανοί οργανισμοί. Αυτά που μας έρχονται στο νου όταν μιλάμε για φυσική επιλογή – το αδιάστακτο κινήγι του γενετικού συμφέροντος, της επιβίωσης του ισχυροτέρου – δεν είναι αυτά που μας έρχονται όταν μιλάμε για τον Δαρβίνο. Απ' αυτά που γνωρίζουμε, ήταν ευγενικός και ανθρώπινος (εκτός, ίσως, όταν οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν να είναι και τα δύο. Γιατί μπορούσε να θυμώσει καταγγέλλοντας τη δουλεία, και να χάσει τον έλεγχό του εάν έβλεπε αμαξά να κακομεταχειρίζεται το άλογό του).⁹ Η καλή του καρδιά και η παντελής έλλειψη έπαρσης, που τον χαρακτήριζαν από νέο, διατηρήθηκαν κι όταν έγινε διάσημος. «Από όλους τους εξέχοντες ανθρώπους που έχω συναντήσει είναι χωρίς αμφιβολία ο πιο ξεχωριστός για μένα», έγραφε ο κριτικός Leslie Stephen. «Έχει κάτι συγκινητικό η απλότητα και η φιλικότητά του».¹⁰ Ο Δαρβίνος, για να δανειστώ μια φράση από τον τίτλο του τελευταίου κεφαλαίου του *Αυτοβοήθεια*, ήταν «ένας πραγματικός ευπατριδής».

9. LLCD, τόμ. 3, σ. 200. *Αυτοβιογραφία*, σσ. 73-74.

10. Clark (1984), σ. 168.

Ο Δαρβίνος είχε διαβάσει το *Αυτο-Βοήθεια*, αλλά θα μπορούσε και να μην το είχε. Στα πενήντα ένα του ήταν ήδη η ενσάρκωση αυτού που έλεγε ο Smiles, ότι η ζωή είναι μια πάλη εναντίον «της ηθικής άγνοιας, του εγωισμού και της αμαρτίας». Πράγματι, η επικρατέστερη άποψη είναι ότι ο Δαρβίνος ήταν υπερβολικά καθωσπρέπει – ότι το βιβλίο αυτο-βοήθειας που χρειαζόταν ήταν μάλλον του τύπου του τέλους του εικοστού αιώνα, απ' αυτά που μιλάνε για αυτοεκτίμηση, για το πώς να περνάει κανείς καλά. Ο John Bowlby, ένας από τους πιο διεισδυτικούς βιογράφους του, πιστεύει ότι ο Δαρβίνος έπασχε από «βασανιστική έλλειψη αυτοεκτίμησης και υπερτροφική συνείδηση». Έγραφε ο Bowlby: «Ενώ είναι πραγματικά αξιοθαύμαστος για τη σεμνότητά του και τις ακλόνητες ηθικές του αρχές, που ήταν βασικό στοιχείο του χαρακτήρα του, και που με πολλά άλλα χαρίσματα τον έκανε αγαπητό σε φίλους και συναδέλφους, οι αρετές αυτές είχαν δυστυχώς πρόωρα αναπτυχτεί και σε υπερβολικό βαθμό».¹¹

Η υπερβολική σεμνότητα και αρετή του Δαρβίνου, η μεγάλη του πραότητα, τον κάνουν ιδιαίτερα πολύτιμο ως «πειραματόζωο». Θα προσπαθήσω ν' αποδείξω ότι η φυσική επιλογή, όσο κι αν φαινομενικά ήταν ξένη στο χαρακτήρα του, μπορεί να εξηγήσει το φαινόμενο. Ο Δαρβίνος ήταν από τα πιο ευγενικά, ανθρώπινα κι αξιοπρεπή όντα που έζησαν επάνω σ' αυτή τη γη. Είναι όμως εξίσου βέβαιο ότι δεν διέφερε ριζικά από εμάς τους υπόλοιπους. Ακόμα κι ο Δαρβίνος ήταν ένα ζώο.

11. Bowlby (1991), σσ. 74-75. Smiles (1859), σ. 17.

Μέρος Πρώτο:

ΣΕΞ, ΕΙΔΥΛΛΙΟ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ο ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΕΝΗΛΙΚΙΩΝΕΤΑΙ

Όσο για το πώς είναι μια Αγγλίδα κυρία, το έχω σχεδόν ξεχάσει – κάτι πολύ αγγελικό και καλό.

Γράμμα από το HMS Beagle (1835)¹

Στην Αγγλία του 19ου αιώνα, δεν συνιστούσαν γενικά να επιδιώκουν τ' αγόρια τη σεξουαλική διέγερση. Και ούτε τους προέτρεπαν να κάνουν πράγματα που θα τους έκαναν να σκεφτούν να την επιδιώξουν. Ο βικτωριανός ιατρός William Acton, στο βιβλίο του *Οι λειτουργίες και οι διαταραχές των αναπαραγωγικών οργάνων*, προειδοποιούσε για τους κινδύνους που διέτρεχε ένα αγόρι διαβάζοντας τα «κλασικά έργα» της λογοτεχνίας. «Σ' αυτά θα διαβάσει για τις ηδονές, και τίποτα για τις συνέπειες των σεξουαλικών απολαύσεων. Δεν διαθέτει τη βαθύτερη γνώση ότι, εάν οι σεξουαλικές επιθυμίες διεγερθούν, θ' απαιτηθεί ισχυρότερη θέληση για να τις δαμάσει απ' αυτήν που έχουν οι περισσότεροι έφηβοι. Ότι εάν αφεθεί σ' αυτές, τότε όταν θα γίνει άντρας, θα πληρώσει το τίμημα για το λάθος του αγοριού. Ότι για τον ένα που τη γλιτώνει, δέκα θα υποφέρουν. Ότι διατρέχει φοβερούς κινδύνους, όταν καταφεύγει σε παρά φύσιν υποκατάστατα της σεξουαλικής πράξης. Και ότι η αυτοϊκανοποίηση, εάν συνεχιστεί για πολύ και με μεγάλη ένταση, καταλήγει σε πρόωγο θάνατο και αυτοκαταστροφή».²

Το βιβλίο του Acton εκδόθηκε στα 1857, κατά τη μεσο-βικτωριανή περίοδο, και αποπνέει την ηθική της. Η σεξουαλική

1. CCD, τόμ. 1, σ. 460.

2. Marcus (1974), σσ. 16-17.

καταπίεση προϋπήρχε από χρόνια – ήδη πριν ανέβει στο θρόνο η Βικτώρια στα 1837, δηλαδή από την προ-βικτωριανή εποχή. Στις αρχές του 19ου αιώνα, το Ευαγγελικό κίνημα, που καλλιέργησε την ηθική αυστηρότητα, είχε ήδη πάρει το δρόμο του.³ Όπως παρατηρούσε ο Young στο *Προσωπογραφία μιας εποχής*, το αγόρι που θα γεννιόταν στην Αγγλία του 1810 –ένα χρόνο μετά τη γέννηση του Δαρβίνου– «είχε ν' αντιμετωπίσει την πίεση της ευαγγελικής πειθαρχίας, που τον παρακινούσε και τον έλεγχε ...» Αυτό δεν αφορούσε μόνον τη σεξουαλική καταστολή, αλλά τη γενικότερη καταστολή – τη συνεχή επαγρύπνηση απέναντι στις απολαύσεις. Το αγόρι θα μάθαινε, όπως το έθετε ο Young, ότι «ο κόσμος είναι πολύ κακός. Ένα απρόσεχτο βλέμμα, μια λέξη, μια χειρονομία, μια εικόνα, ή ένα διήγημα, μπορούσαν να φυτέψουν το σπόρο της διαφθοράς στην πιο αγνή καρδιά...».⁴ Ένας άλλος μελετητής της βικτωριανής περιόδου περιέγραψε «μια ζωή ατέλειωτης πάλης – τόσο για ν' αντισταθείς στους πειρασμούς, όσο και για να κυριαρχήσεις στις επιθυμίες του εγώ». Ακολουθώντας «μια δύσκολη πρακτική αυτοπειθαρχίας, έπρεπε να βάλεις τα θεμέλια αγνών ηθών και ν' αποκτήσεις τη δύναμη της αυτοκυριαρχίας».⁵

Αυτή την άποψη ακριβώς περιελάμβανε στο *Αυτο-Βοήθεια* ο Samuel Smiles, γεννημένος τρία χρόνια μετά τον Δαρβίνο. Όπως φάνηκε κι από τη μεγάλη επιτυχία που είχε το βιβλίο, η ευαγγελική θεώρηση απλώθηκε πολύ πέραν των τειχών των εκκλησιών των Μεθοδιστών, απ' όπου ξεκίνησε, στα σπίτια των Αγγλικανών, των Αντιτριαδιστών, κι ακόμα των αγνωστικιστών.⁶ Η οικογένεια του Δαρβίνου είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ήταν Ανιτριαδιστές (και ο πατέρας του Δαρβίνου ήταν άθρη-

3. Βλέπε Stone (1977), σ. 422. Himmelfarb (1968), σ. 278. Young (1936), σσ. 1-5. Houghton (1957).

4. Young (1936), σσ. 1-2.

5. Houghton (1957), σσ. 233-234.

6. Houghton (1957), σσ. 62, 238. Young (1936), σσ. 1-4.

σκος, αλλά όχι φανατικός), κι ωστόσο ο Δαρβίνος είχε ενστερνιστεί το πουριτανικό ρεύμα της εποχής του. Η καταπιεστική του συνείδηση και οι αυστηροί κανόνες συμπεριφοράς που ακολουθούσε το δείχνουν ολοφάνερα. Πολλά χρόνια αφού είχε εγκαταλείψει τη θρησκευτική του πίστη, έγραφε ότι «ο υψηλότερος βαθμός ηθικής καλλιέργειας στον οποίο μπορούμε να φτάσουμε είναι όταν αντιληφθούμε ότι πρέπει να ελέγχουμε τις σκέψεις μας, και (όπως είπε ο Τέννyson) «ούτε στις πιο μύχιες σκέψεις μας να ξανασκεφτόμαστε τις αμαρτίες που παλιότερα απολαύσαμε». Οτιδήποτε κάνει το μυαλό μας να συνηθίζει στη σκέψη μιας κακής πράξης, διευκολύνει και την επανάληψή της. Όπως είπε κάποτε ο Μάρκος Αυρήλιος: «Όποιος είναι οι συνήθειες σκέψεις σου, τέτοιος θα είναι και ο χαρακτήρας του νου σου. Διότι η ψυχή βάφεται ανεξίτηλα από τις σκέψεις».⁷

Παρ' όλο ότι η νεότητα και η ζωή του Δαρβίνου ήταν κάπως ασυνήθιστες, κατά τούτη την έννοια ήταν χαρακτηριστικές της εποχής του: έζησε σ' ένα περιβάλλον τρομερής ηθικής καταπίεσης. Ο κόσμος του αντιμετώπιζε ερωτήματα περί καλού και κακού σε κάθε του βήμα. Επιπλέον, ήταν ένας κόσμος όπου τα ερωτήματα αυτά έμοιαζαν να βρίσκουν απάντηση –με απόλυτο τρόπο– αν και οι απαντήσεις ήταν μερικές φορές βασανιστικές. Ήταν ένας κόσμος πολύ διαφορετικός από το δικό μας, και το έργο του Δαρβίνου επρόκειτο να συμβάλει σημαντικά στη διαφοροποίησή του.

Ένας απίθανος ήρωας

Στην αρχή, ο επαγγελματικός προορισμός του Κάρολου Δαρβίνου ήταν να γίνει ιατρός. Θυμόταν πως ο πατέρας του ήταν βέβαιος «ότι θα γινόμεουν επιτυχημένος ιατρός – εννοώντας πως θα έχω μεγάλη πελατεία». Ο πατέρας Δαρβίνος, πετυχημένος

7. *Κάθοδος*, τόμ. 1, σ. 101.

ιατρός ο ίδιος, «ισχυριζόταν ότι το βασικό στοιχείο της επιτυχίας ήταν να εμπνεείς εμπιστοσύνη. Τι όμως διέκρινε σ' εμένα που τον έκανε να πιστεύει ότι μπορούσα να εμπνεύσω εμπιστοσύνη, δεν γνωρίζω». Ωστόσο, ο Κάρολος σε ηλικία δεκαέξι ετών έφυγε υπάκουα από το οικογενειακό σπίτι στο Shrewsbury και, συνοδευόμενος από το μεγαλύτερο αδελφό του Έρασμο, πήγε στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου να σπουδάσει ιατρική.

Δεν έδειξε ποτέ να ενθουσιάζεται γι' αυτό το λειτούργημα. Στο Εδιμβούργο ο Δαρβίνος πήγαινε απρόθυμα στις παραδόσεις, απέφευγε τα χειρουργεία (στην εποχή αυτή, πριν το χλωροφόρμιο, το να παρακολουθείς επεμβάσεις δεν ήταν ό,τι καλύτερο), κι αφιέρωνε πολύ χρόνο σε εξωσχολικές δραστηριότητες: πηγαίνοντας με τους ψαράδες για όστρακα, που μετά τα εξέταζε ανατομικά. Μαθαίνοντας ταρίχευση, που συμπλήρωνε τη νέα του αγάπη, το κυνήγι. Περιπατώντας και συνομιλώντας με τον ειδικό στους σπόγγους Robert Grant, που πίστευε με πάθος στην εξέλιξη – αλλά που, βεβαίως, δεν είχε ανακαλύψει πώς λειτουργεί.

Ο πατέρας του Δαρβίνου είδε ότι δεν είχε κλίση στο επάγγελμα και, όπως θυμόταν ο Κάρολος αργότερα, «ήταν σφοδρά αντίθετος με το να καταλήξω ένας αργόσχολος φυσιοδίφης, που φαινόταν τότε να είναι η πιθανότερή μου πορεία».⁸ Οπότε μπαίνει σ' εφαρμογή νέο σχέδιο, και ο Δρ. Δαρβίνος προτείνει σταδιοδρομία κληρικού.

Η συμβουλή αυτή μοιάζει παράξενη, προερχόμενη από έναν άνθρωπο που δεν πίστευε στο Θεό, δοσμένη σ' ένα γιο που δεν ήταν ιδιαίτερα πιστός και που τον καλούσε με δύναμη η ζωολογία. Ο πατέρας του Δαρβίνου ήταν, όμως, πρακτικός άνθρωπος. Κι εκείνη την εποχή ζωολογία και θεολογία ήταν οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Εάν όλα τα πλάσματα ήταν δημιουργήματα του Θεού, τότε η μελέτη του ιδιοφυούς σχεδιασμού τους θα ήταν και η παραδοχή της μεγαλοφυΐας του Θεού. Ο πιο ένθερμος υποστηρικτής αυτής της άποψης ήταν ο William Paley, συγ-

8. *Αυτοβιογραφία*, σσ. 46-56.

γραφέας στα 1802 του *Φυσική θεολογία. Μαρτυρία της ύπαρξης και των γνωρισμάτων της θεότητας, όπως παρουσιάζονται μέσα στη φύση*. Στο έργο αυτό ο Paley υποστηρίζει ότι, όπως ακριβώς η ύπαρξη του ρολογιού σημαίνει πως υπάρχει ρολογάς που το έφτιαξε, έτσι κι ένας κόσμος γεμάτος πολύπλοκους οργανισμούς, που εκτελούν με ακρίβεια τη λειτουργία τους, σημαίνει πως υπάρχει κάποιος που τους σχεδίασε.⁹ (Είχε δίκιο. Το ερώτημα είναι εάν ο σχεδιαστής είναι ένας φωτισμένος Θεός ή μια μη συνειδητή διαδικασία.)

Η καθημερινή απασχόληση ενός εφημέριου στην επαρχία ήταν τέτοια που μπορούσε, χωρίς ενοχές, ν' αφιερώσει μεγάλο μέρος του χρόνου του μελετώντας και γράφοντας για τη φύση. Έτσι εξηγείται ίσως η σχετικά εύκολη, όχι όμως κι ενθουσιώδης, αποδοχή του Δαρβίνου να φορέσει τα ράσα. «Ζήτησα κάποιον χρόνο να το σκεφτώ, γιατί από τα λίγα που είχα ακούσει κι είχα σκεφτεί για το θέμα, δίσταζα να δηλώσω πίστη στα δόγματα της Εκκλησίας της Αγγλίας. Κατά τ' άλλα, δεν είχα αντίρρηση να γίνω κληρικός στην επαρχία». Διάβασε κάποια ιερά κείμενα και «όπως δεν είχα τότε την παραμικρή αμφιβολία για την απόλυτη και κατά γράμμα αλήθεια κάθε λέξης της Βίβλου, σύντομα έπεισα τον εαυτό μου ότι έπρεπε να δεχτώ πλήρως την Πίστη μας». Η προετοιμασία του ως κληρικού έγινε στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, όπου μελέτησε τον Paley που τον «γοήτευσε κι έπεισε με τη μακρά επιχειρηματολογία του».¹⁰

Όχι όμως για πολύ. Αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το Καίμπριτζ, του έτυχε μια σπάνια ευκαιρία: να υπηρετήσει ως φυσιοδίφης στο πλήρωμα του βασιλικού πλοίου *Beagle*. Τα υπόλοιπα είναι ιστορία. Μολονότι ο Δαρβίνος δεν συνέλαβε τη θεωρία της φυσικής επιλογής των ειδών επάνω στο *Beagle*, η μελέτη του των ζωντανών οργανισμών ανά τον κόσμο τον έπεισε πως

9. Βλέπε Gruber (1981), σσ. 52-59. Για μια σύγχρονη απάντηση στον Paley, βλέπε Dawkins (1986).

10. *Αυτοβιογραφία*, σσ. 56-57, 59.

ήταν αποτέλεσμα εξέλιξης, και τον ευαισθητοποίησε στις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές της. Πέρασαν δύο χρόνια μετά το τέλος του πενταετούς ταξιδιού του με το πλοίο, για να ιδεί πώς λειτουργεί η εξέλιξη. Μετά απ' αυτές τις γνώσεις, τα σχέδια για να γίνει κληρικός ναυάγησαν. Λες κι ήθελε να δώσει στους μελλοντικούς του βιογράφους κάποιους συμβολισμούς, διάλεξε να πάρει μαζί του στο ταξίδι την αγαπημένη του συλλογή ποιημάτων, το *Χαμένο παράδεισο*.¹¹

Την ώρα που ο Δαρβίνος άφηνε πίσω του τις αγγλικές ακτές, δεν υπήρχε ιδιαίτερος λόγος να πιστεύει κανείς πως θα γράφονταν βιβλία γι' αυτόν ενάμιση αιώνα αργότερα. Κάποιοι βιογράφος του σημειώνει ότι «η νεότητά του δεν σημαδεύτηκε από το παραμικρό ίχνος μεγαλοφυΐας».¹² Βεβαίως, τέτοιου είδους σχόλια μας δημιουργούν την περιέργεια να μάθουμε γιατί ένα τόσο μεγάλο μυαλό πέρασε αρχικά τόσο απαρατήρητο. Και η συγκεκριμένη θέση δεν είναι και τόσο βάσιμη, γιατί εδράζεται κυρίως στις εκτιμήσεις του Δαρβίνου για τον εαυτό του, που ξέρουμε ότι ήταν ιδιαίτερα σεμνές. Ο Δαρβίνος αναφέρει ότι είχε δυσκολία με τις ξένες γλώσσες, και παιδευόταν με τα Μαθηματικά, και «όλοι μου οι δάσκαλοι και ο Πατέρας μου με θεωρούσαν ένα πολύ μέτριο παιδί, μάλλον κάτω από το μέσον όρο ευφυΐας». Μπορεί να, μπορεί όχι. Ίσως είναι πιο αληθινή μια άλλη αξιολόγηση του εαυτού του, ως προς την ικανότητά του να κερδίζει τη φιλία ανδρών «πολύ μεγαλύτερων από εμένα και ακαδημαϊκά σε πολύ υψηλότερη θέση. Συμπεραίνω ότι θα πρέπει να διέθετα κάτι περισσότερο από το μέσον όρο των αγοριών της ηλικίας μου».¹³

Πάντως, το γεγονός ότι δεν υπήρξε εξαιρετική διάνοια, έκανε ορισμένους βιογράφους του Δαρβίνου να μην μπορούν να

11. *Αυτοβιογραφία*, σ. 85. Για τη μεταστροφή του Δαρβίνου στη θεωρία της εξέλιξης και τη διατύπωση της φυσικής επιλογής, βλέπε Sulloway (1982) και Sulloway (1984).

12. Clark (1984), σ. 6.

13. *Αυτοβιογραφία*, σσ. 27-28, 58, 67.

τον κατατάξουν «στους πιθανούς υποψήφιους για την αθανασία».¹⁴ Υπάρχει επιπλέον η αίσθηση ότι δεν είχε τίποτα το ξεχωριστό ως άνθρωπος. Ήταν πολύ ευγενικός, γλυκός, κι ελάχιστα φιλόδοξος. Είχε κάτι επαρχιώτικο, λίγο απομονωμένος και απλός. Ένας βιογράφος ρωτάει: «Γιατί έλαχε στον Δαρβίνο, λιγότερο φιλόδοξο, λιγότερο ευφάνταστο και λιγότερο μορφωμένο από πολλούς του συναδέλφους, ν' ανακαλύψει τη θεωρία που άλλοι κατέβαλαν τόσες προσπάθειες για να το καταφέρουν; Πώς εξηγείται ένας τόσο περιορισμένος πνευματικά, κι ελάχιστα καλλιεργημένος άνθρωπος να επινοήσει μια θεωρία με εντυπωσιακή δομή και τόσο ριζοσπαστικά σημαντική;»¹⁵

Ένας τρόπος ν' απαντηθεί το ερώτημα αυτό είναι ν' αμφισβητήσει κανείς τις παραπάνω εκτιμήσεις για τον Δαρβίνο (θα έρθουμε σ' αυτό), κι ένας άλλος τρόπος είναι ν' αμφισβητήσουμε τις εκτιμήσεις για τη θεωρία του. Η ιδέα της φυσικής επιλογής, ενώ είναι όντως «ριζοσπαστικά σημαντική», δεν έχει πραγματικά «εντυπωσιακή δομή». Είναι μια μικρή κι απλή θεωρία, και δεν χρειάστηκε τεράστια πνευματική δύναμη για να τη συλλάβει. Ο Thomas Henry Huxley, καλός φίλος του Δαρβίνου, πιστός υπερασπιστής και άξιος εκλαϊκευτής της, λέγεται ότι κατηγόρησε τον εαυτό του όταν κατανόησε τη θεωρία, αναφωνώντας: «Πώς ήμουν τόσο ανόητος να μην το έχω σκεφτεί!».¹⁶

Η ουσία της θεωρίας της φυσικής επιλογής συνοψίζεται στα εξής: Εάν μέσα σ' ένα είδος υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των απόμων ως προς τα κληρονομικά τους χαρακτηριστικά, και κάποια χαρακτηριστικά εξασφαλίζουν καλύτερη επιβίωση κι αναπαραγωγή από άλλα, τότε αυτά τα χαρακτηριστικά θα υπερισχύσουν (προφανώς) στον πληθυσμό αυτό. Το αποτέλεσμα (προφανώς) είναι πως το σύνολο των κληρονομικών χαρακτηριστικών του είδους μεταβάλλεται. Περί αυτού πρόκειται.

14. Clark (1984), σ. 3.

15. Himmelfarb (1959), σ. 8.

16. Clark (1984), σ. 137.

Ασφαλώς, η αλλαγή μπορεί να φανεί αμελητέα στη διάρκεια μιας γενιάς. Εάν ένας μακρύς λαιμός κάνει ένα είδος να μπορεί να φτάσει τα πολύτιμα φύλλα της διατροφής του, και ζώα με βραχύτερο λαιμό επομένως πεθαίνουν πριν προλάβουν ν' αναπαραχθούν, τότε μακραίνει ελάχιστα ο μέσος όρος του λαιμού του είδους αυτού. Ωστόσο, εάν υπάρξει παραλλαγή στο μέγεθος του λαιμού στις επόμενες γενιές (μέσω νέων αναπαραγωγικών συνδυασμών ή γενετικών μεταλλάξεων, όπως σήμερα γνωρίζουμε), έτσι ώστε η φυσική επιλογή να συνεχίσει να μπορεί να «διαλέγει» ανάμεσα σ' ένα πλήθος μεγεθών λαιμού, τότε το μέσο μέγεθος λαιμού θα εξακολουθήσει να αυξάνεται. Τελικά, ένα είδος που ξεκίνησε με λαιμό μεγέθους αλόγου θα καταλήξει με λαιμό μεγέθους καμηλοπάρδαλης. Θα έχει γίνει, δηλαδή, ένα άλλο είδος.

Ο Δαρβίνος κάποτε συνόψισε τη φυσική επιλογή σε δέκα λέξεις: «Πολλαπλασιασμός, παραλλαγή, επιβίωση του ισχυρότερου και θάνατος του ασθενεστερού».¹⁷ Εδώ «ισχυρότερος», όπως ήξερε πολύ καλά, δέν σημαίνει μόνον πιο ρωμαλέος, αλλά καλύτερα προσαρμοσμένος στο περιβάλλον, είτε εξυπνάδα ή καμουφλάζ ή οτιδήποτε άλλο είναι αυτό που ευνοεί την επιβίωση και αναπαραγωγή.¹⁸ Η λέξη *ικανότερος* (που δεν είναι του Δαρβίνου αλλά που τη δέχτηκε) συνήθως χρησιμοποιείται αντί του *ισχυρότερος*, έχοντας αυτή την ευρύτερη έννοια – την «ικανότητα» ενός ζωντανού οργανισμού να μεταδίδει τα γονίδιά του στην επόμενη γενιά, μέσα στο ιδιαίτερό του περιβάλλον. Η «ικανότητα» είναι αυτό που «επιδιώκει» συνεχώς η φυσική επιλογή να μεγιστοποιήσει, με τη συνεχή αναμόρφωση των ειδών. Η «ικανότητα» είναι αυτό που μας έκανε αυτό που σήμερα είμαστε.

17. *Καταγωγή*, σ. 263.

18. Στην πράξη, ο Δαρβίνος ξεχώριζε τις έννοιες «επιβίωση» και «αναπαραγωγή» στη διαδικασία της επιλογής. Χαρακτηριστικά που ευνοούσαν το επιτυχημένο ζευγάρι, τα απέδιδε στη «σεξουαλική επιλογή», διακρίνοντάς τα από τη φυσική επιλογή. Σήμερα όμως, ο όρος φυσική επιλογή έχει ευρύτερη έννοια, περιλαμβάνοντας και τις δύο όψεις: τη διαφύλαξη χαρακτηριστικών που με κάθε τρόπο οδηγούν στη μεταβίβαση των γονιδίων ενός οργανισμού στην επόμενη γενιά.

Εάν αυτό σας φαίνεται εύκολο να το πιστέψετε, τότε ίσως να μην έχετε την πλήρη εικόνα του πράγματος. Ολόκληρος ο οργανισμός μας –πολύ πιο αρμονικά πολύπλοκος από οποιοδήποτε προϊόν του ανθρώπινου μυαλού– δημιουργήθηκε από εκατοντάδες χιλιάδες απειροελάχιστες προοδευτικές αλλαγές, και *κάθε τέτοια αλλαγή ήταν τυχαία*. Κάθε ελάχιστο βήμα ανάμεσα στο προγονικό μας βακτηρίδιο κι εμάς απλώς έτυχε να βοηθήσει κάποιον ενδιάμεσο πρόγονο να προωθήσει καλύτερα τα γονίδια του στην επόμενη γενιά. Ορισμένοι θεολόγοι λένε ότι οι πιθανότητες να έχει δημιουργηθεί ο άνθρωπος από τυχαία γενετική εξέλιξη είναι περίπου ίσες μ' αυτές ενός πιθήκου να δακτυλογραφήσει τα έργα του Σαίξπηρ. Ναι, ίσως όχι τα Άπαντά του, αλλά σίγουρα κάποιες αναγνωρίσιμες σελίδες.

Κι όμως, μέσα από τη λογική της φυσικής επιλογής, πράγματα τόσο απίθανα μπορεί να γίνουν αληθινά. Ας υποθέσουμε πως κάποιος πιθήκος τυχαία αποκτά ένα γονίδιο ΧΛ, που κάνει τους γονείς να φροντίζουν λίγο περισσότερο τους απογόνους τους. Το γονίδιο αυτό δεν πρόκειται ν' αποβεί καθοριστικό για τη ζωή ενός συγκεκριμένου πιθήκου. Ας υποθέσουμε όμως ότι, *κατά μέσον όρο*, οι απόγονοι των πιθήκων με το γονίδιο ΧΛ έχουν 1 τοις εκατό πιθανότητα παραπάνω να φτάσουν να ενηλικιωθούν από τους πιθήκους που δεν το διαθέτουν. Όσο διάστημα ισχύει αυτό το προβάδισμα, το κλάσμα των πιθήκων με το γονίδιο ΧΛ θα έχει την τάση να μεγαλώνει, και το κλάσμα χωρίς το γονίδιο θα συρρικνώνεται, από γενιά σε γενιά. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ένας πληθυσμός όπου όλα τα ζώα έχουν το γονίδιο ΧΛ. Σ' αυτό το σημείο, το γονίδιο θα έχει γίνει «μόνιμο». Θα έχει γίνει χαρακτηριστικό του είδους μια λίγο μεγαλύτερη γονεϊκή φροντίδα απ' ό,τι στις προηγούμενες γενιές.

Κι έτσι μια τυχαία αλλαγή μπορεί κι εξαπλώνεται. Πόσες πιθανότητες, όμως, υπάρχουν η καλοτυχία αυτή να συνεχιστεί – δηλαδή η επόμενη τυχαία γενετική αλλαγή να αυξήσει περαιτέρω την ποσότητα γονεϊκής φροντίδας; Πόσες πιθανότητες έχει η ΧΛ μετάλλαξη ν' ακολουθηθεί από μια μετάλλαξη ΧΧΛ; Σχεδόν

καμία στη μεμονωμένη περίπτωση ενός πιθήκου. Μέσα στον πληθυσμό υπάρχει τώρα, όμως, υπεραφθονία πιθήκων με το γονίδιο ΧΛ. Εάν κάποιος απ' αυτούς, ή κάποιος απόγονός του, ή εγγονός, είναι τυχερός και γεννηθεί με το γονίδιο ΧΧΛ, το γονίδιο θα έχει αρκετές πιθανότητες να διαδοθεί, έστω και σιγά, στον πληθυσμό. Βεβαίως, στο μεταξύ, πολλοί περισσότεροι πίθηκοι έχουν πιθανότητες να λάβουν λιγότερο ευεργετικά γονίδια, και κάποια απ' αυτά να γίνουν η αιτία να εξαλειφθεί η γενιά στην οποία εμφανίστηκαν. Τι να γίνει, αυτά έχει η ζωή.

Μ' αυτό τον τρόπο παίζει η φυσική επιλογή με τις πιθανότητες – δεν κερδίζει όμως πάντα. Αυτό που είναι πολύ πιο πιθανό να συμβεί από το να παράγονται τέλειες γενιές στον πλανήτη, είναι να εμφανιστούν ατελή όντα, παράγωγα μιας ατυχούς μεταλλαγής, που οδηγούνται σε αδιέξοδο, όπως συνέβη πολλές φορές στο παρελθόν. Ο σκουπιδοτενεκές της γενετικής ιστορίας ξεχειλίζει από αποτυχημένα πειράματα, από κωδικές σειρές τόσο τέλειες όσο οι στίχοι του Σαίξπηρ, *μέχρι* που ξαφνικά μετατρέπονται σε ασυναρτησίες. Η απώλειά τους είναι το τίμημα της μεθόδου «δοκιμή και απόρριψη». Όσο η φύση έχει αυτή την πολυτέλεια –όσο η φυσική επιλογή διαθέτει αρκετό υλικό να κάνει δοκιμές, και μπορεί να παραμερίζει τα άμπολλα αποτυχημένα πειράματα κρατώντας τα λίγα πετυχημένα– τα δημιουργήματά της μπορεί να είναι έως και τρομακτικά. Η φυσική επιλογή είναι άψυχη διαδικασία, χωρίς συνείδηση, αλλά ωστόσο ακούρατος εργάτης, ένας μεγαλοφυής μάστορας.¹⁹

Κάθε όργανο μέσα μας δηλώνει και τη χρησιμότητά του – η καρδιά μας, οι πνεύμονες, το στομάχι μας. Όλα τους είναι «προσαρμογές» – ειδικευμένα προϊόντα αθέλπτου σχεδιασμού, μηχανισμοί που υπάρχουν επειδή στο παρελθόν εξασφάλισαν την

19. Στο βιβλίο αυτό θα μιλάω γι' αυτό που η φυσική επιλογή «θέλει» ή «σχεδιάζει», ή για τις «αξίες» που κατεργάζεται. Θα χρησιμοποιώ εισαγωγικά, γιατί πρόκειται για μεταφορικές έννοιες. Που αξίζει τον κόπο να τις χρησιμοποιούμε, πιστεύω, γιατί έτσι προβάλλεται το ηθικό περιεχόμενο του Δαρβινισμού.

επιβίωση των προγόνων μας. Και όλα είναι χαρακτηριστικά του είδους. Ενώ οι πνεύμονες ενός ανθρώπου μπορεί να διαφέρουν από τους πνεύμονες ενός άλλου, μερικές φορές για γενετικούς λόγους, το σύνολο σχεδόν των γονιδίων που εμπλέκονται στην κατασκευή των πνευμόνων είναι τα ίδια σ' εμάς, όπως και στο γείτονά μας, στους Εσκιμώους, ή στους Πυγμαίους. Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι John Tooby και Leda Cosmides σημειώνουν πως κάθε σελίδα της Ανατομίας ταιριάζει σ' όλες τις φυλές της γης. Επομένως, αναρωτιούνται, γιατί η ανατομία του ανθρώπινου μυαλού να είναι διαφορετική; Η υπόθεση εργασίας των εξελικτικών ψυχολόγων είναι ότι τα διάφορα «ψυχικά όργανα» που αποτελούν το ανθρώπινο μυαλό –όπως κάποιο «όργανο» που κάνει τους γονείς να φροντίζουν τα παιδιά τους– είναι χαρακτηριστικά του είδους.²⁰ Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι έχουν ως αντικείμενο μελέτης αυτό που λέγεται «ψυχική ενότητα της ανθρωπότητας».

Έλεγχος του κλίματος

Ανάμεσα σ' εμάς και τον Αυστραλοπίθηκο, που περπατούσε όρθιος αλλά ο εγκέφαλός του ήταν μεγάλος όσο του πιθήκου, μεσολάβησαν μερικά εκατομμύρια χρόνια: 100.000, ίσως 200.000 γενιές. Αυτό μπορεί να ακούγεται λίγο. Ωστόσο χρειάστηκαν περίπου 5.000 γενιές για να εξελιχτεί ο λύκος σε τσιουάουα – και συγχρόνως, ακολουθώντας διαφορετικό δρόμο, σε σκύλο του Αγίου Βερνάρδου. Βεβαίως, ο σκύλος εξελίχτηκε με τεχνητή, όχι φυσική, επιλογή. Αλλά σύμφωνα με τον Δαρβίνο, οι δύο διαδικασίες είναι βασικά ίδιες. Και στις δύο περιπτώσεις ορισμένα χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού εξαλείφονται, με τρόπο που επαναλαμβάνεται για πολλές γενιές. Κι επιπλέον, εάν η

20. Για το πώς θεμελιώνεται η Εξελικτική Ψυχολογία, βλέπε Cosmides και Tooby (1987), Tooby και Cosmides (1992), Symons (1989), Symons (1990).